

PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO

STATE AND SOCIETY

E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299

ROK XXV, NR SPECJALNY

Copyright© 2025 by the Author

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2025-sp-000A

Opublikowano w wolnym dostępie (Open Access) na licencji CC BY-NC-ND 4.0

PEDAGOGICZNE ASPEKTY WSPÓŁCZESNOŚCI. BADANIA – OPISY – DEBATY. WPROWADZENIE

Joanna Aksman

dr, Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie, Wydział Nauk Społecznych i Filologii

<https://orcid.org/0000-0002-9333-7723>

Współczesność i dynamika zachodzących w niej zmian powodują, że spektrum problemów pedagogicznych bardzo się poszerza. Z tego powodu zarówno naukowcy, jak i praktycy, biorąc pod uwagę coraz to nowsze wyzwania edukacyjno-wychowawcze, podejmują wiele wątków¹ badawczych, przedstawiając je – co charakterystyczne – za pomocą różnych mediów, a także podczas szkoleń, konferencji czy webinarów.

Choć świat popandemiczny (po 2020 r.) charakteryzuje się rozkwitem nowych technologii i sposobów elektronicznego komunikowania się, a także nowym rodzajem relacji wirtualnych, to jednak człowiek (dziecko, młodzież,

¹ Wątki podejmowane w publikacjach dotyczących współczesnych problematyk pedagogicznych to przede wszystkim: edukacja wczesnoszkolna a edukacja włączająca; przestrzeń wirtualna oraz jej możliwości i zagrożenia; migracja i różnorodność kulturowa; pedagogika dorosłych i uczenie się przez całe życie; zagrożenia rozwoju dzieci i młodzieży (uzależnienia, ubóstwo, wykluczenie społeczne); zmiana paradygmatu uczenia się – kreatywne i innowacyjne uczenie się, poradnictwo zawodowe, edukacja zdrowotna, pedagogika i wychowanie integralne, holistyczne, pedagogika porównawcza w kontekście refleksyjnego kształcenia pedagogów, relacja uznania jako aksjologiczna podstawa nowego wymiaru edukacji i nowej szkoły, na podstawie *Współczesne problemy pedagogiki. W kierunku integracji teorii z praktyką*, red. S.M. Kwiatkowski, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej–Komitet Nauk Pedagogicznych PAN, Warszawa 2021.

dorośli: w tym nauczyciele, seniorzy) w niesamowicie obfitym elektronicznie świecie coraz częściej czuje się samotny, a nawet – jak prezentują to najnowsze badania – zagrożone staje się jego zdrowie fizyczne i psychiczne.

Na potwierdzenie powyższej tezy warto przytoczyć wnioski z wykonanego w 2023 r. dużego badania jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce, dokonanego na próbie ponad 4,6 tys. osób². Zbadano jakość życia w następujących aspektach: aktywność fizyczna, samopoczucie psychiczne, życie rodzinne i osobiste, wsparcie społeczne i rówieśnicy, środowisko szkolne oraz – co związane z migracją wojenną na Ukrainie – relacje z dziećmi i młodzieżą z Ukrainy. Co symptomatyczne, samopoczucie fizyczne dzieci wraz z wiekiem obniża się, podobne dane dotyczą dobrostanu psychicznego, który jest znacznie wyższy u dzieci niż u młodzieży. Jak twierdzą badacze, niepokój w aspekcie samopoczucia psychicznego budzą przede wszystkim dane dotyczące własnej samooceny. Wraz z wiekiem wzrasta także niechęć dzieci do szkoły. W aspekcie kontaktów z rówieśnikami z Ukrainy polscy uczniowie twierdzą, że nie mają możliwości wspólnych kontaktów, bowiem często uczniowie ci tworzą oddzielne grupy, jeśli chodzi o zajęcia pozalekcyjne. Budujące jest to, że relacje z rodzicami oraz rówieśnikami oceniane są dobrze, choć zarówno dzieci, jak i młodzież wskazują na zbyt mało czasu, który rodzice im poświęcają.

Na obniżenie dobrostanu psychicznego uczniów w 2020 r. wskazywały także autorki raportu *Wypalenie szkolne u adolescentów będącego podsumowaniem polsko-amerykańskich badań*³. W szczególności potwierdzono tezę, że „ryzyko pojawienia się wypalenia szkolnego rośnie w sytuacji niekorzystnej psychospołecznej charakterystyki jednostki i jej środowiska oraz występujących deficytów w zakresie globalnej zdolności do walki ze stresem”⁴. W opisywanych badaniach dotyczących uczniów szkół ponadpodstawowych zwrócono szczególną uwagę na ich chroniczne poczucie przeciążenia psychicznego, wyczerpanie sił, nadmierne obowiązki szkolne, presję otoczenia dotyczącą wysokich wyników i sukcesów edukacyjnych, zawiedzenie wiedzą przekazywaną w szkole. Autorki badania twierdzą, że niezdolność młodych ludzi do korzystania z posiadanych zasobów osobistych oraz presja środowiska (rodziny, szkoły, rówieśników) są bezpośrednimi przyczynami utraty pozytywnego nastawienia do szkoły i powodem rezygnacji z dalszego kształcenia. Badania te wskazywały wyraźnie na potrzebę wygenerowania strategii zaradczych obejmujących: szczebel indywidualny w placówce konkretnego ucznia, szczebel budowania bliskich relacji ze środowiskiem pozaszkolnym oraz szczebel

² *Badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce. Raport z badania*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2023, główne wnioski na s. 4–8.

³ K. Tomaszek, A. Muchacka-Cymerman, *Wypalenie szkolne u adolescentów. Raport z badań polsko-amerykańskich*, Petrus, Kraków 2020.

⁴ *Ibidem*, s. 183.

kompleksowych zmian systemowych o charakterze ogólnopolskim, uwzględniający oddziaływania prozdrowotne. Postulaty te znajdują odzwierciedlenie w dzisiejszych działaniach polityki edukacyjnej, bowiem w roku szkolnym 2025/2026 wprowadzony zostanie nowy przedmiot: edukacja zdrowotna, obejmujący także znaczenie budowania więzi, poznawania swoich słabych i mocnych stron, budowania pozytywnego klimatu współdziałania, samorozwoju i motywacji do nabywania wiedzy przez uczniów.

Na bardzo ciekawe zjawisko związane ze współczesnymi problemami pedagogicznymi, w wydanej w 2021 r. publikacji pod znamienym tytułem *Samotne ciało. Doświadczenie cielesności przez dzieci i ich rodziców*⁵, zwróciła uwagę Katarzyna Schier, która od wielu lat⁶ prowadzi liczne badania nad zapisem doświadczeń interpersonalnych nie tylko w umysłach danych osób, ale także w ich ciałach. W publikacji zawarte są teksty różnych zaproszonych do debaty naukowców, które podjęły się rozważań nad postawioną przez Schier tezę, iż „dziecko z trudną historią rodzinną, czyli wychowywane przez «poranionych» dorosłych, staje się SAMOTNE – nie tylko w sensie funkcjonowania psychicznego, lecz także cielesnego”⁷. Autorka tych badań z biegiem lat zmodyfikowała tezę, którą przyjęła za Susan Grogan⁸, że obraz ciała to myśli, uczucia i spostrzeżenia danej osoby na temat jej ciała. Schier rozszerzyła tę definicję o obszar działania w odniesieniu do ciała – skłoniły ją do tego powszechne w naszej kulturze modyfikacje ciała, szczególnie w odniesieniu do osób w okresie dorastania, które przecież pozostają w trakcie kształtowania tożsamości w wymiarze psychicznym i cielesnym. Autorka uważa, że ogromną rolę odgrywają wczesnodziecięce doświadczenia w relacji dziecko–opiekun. Współwystępująca samotność dziecka na poziomie cielesnym i psychicznym wiązać się może z zaniedbywaniem relacji z opiekunem, m.in. w sytuacji różnego rodzaju przemocy – fizycznej, psychicznej, seksualnej, a także przemocy ukrytej, o której możemy mówić np. w sytuacji odwrócenia ról w rodzinie, kiedy dziecko, przykładowo, z powodu uzależnienia jednego z rodziców musi pełnić rolę rodzica. Bezpieczna więź z opiekunem i jego empatia w stosunku do dziecka to – jak określił to Simon Baron-Cohen⁹ – „wewnętrzny garniec złota”, jeden z najcenniejszych zasobów występujących na naszym świecie.

⁵ *Samotne ciało. Doświadczenie cielesności przez dzieci i ich rodziców*, red. K. Schier, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.

⁶ M.in. *Zapiskane w ciele: związek ciało-psychika u dzieci i ich rodziców*, red. K. Schier, Wydawnictwo Emu, Warszawa 2009 oraz K. Schier, *Piękne brzydactwo. Psychologiczna problematyka obrazu ciała i jego zaburzeń*, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.

⁷ K. Schier, *Wprowadzenie*, [w:] *Samotne ciało...*, op. cit., s. 12.

⁸ S. Grogan, *Body image. Understanding body dissatisfaction in men, women, and children*, 2nd ed., Routledge, London–New York 2008.

⁹ S. Baron-Cohen za: K. Schier, *Samotne ciało. Doświadczenie cielesności przez dzieci i młodzież*, [w:] *Samotne ciało...*, op. cit., s. 185.

Schier apeluje, aby do diagnozy dzieci już od wczesnych etapów ich rozwoju włączyć koniecznie poszerzoną diagnozę relacji w rodzinie i potraktować ją transgeneracyjnie, w szerszym kontekście, w historii życia całej rodziny, bez oskarżeń konkretnego najbliższego pokolenia, lecz w ujęciu społecznym, politycznym czy gospodarczym. Do takiej diagnozy funkcjonalnej dziecka należy włączyć specjalistów z zakresu zdrowia psychicznego, ale także nauczycieli, którzy dysponują dużą wiedzą na temat rozwoju psychoruchowego dzieci. Dla obu tych grup Scheir formułuje szereg metod i technik diagnostycznych, jakie mogłyby zastosować w swojej codziennej pracy (rysunek projekcyjny, praca z bajką i baśnią, wypracowanie na temat cielesności, ćwiczenia i zadania rysunkowe oraz praca z mediami itp.). Poczucie osamotnienia w życiu i w wirtualnej przestrzeni to kolejne ważne wyzwanie stojące przed współczesną pedagogiką.

W wydanej w 2024 r. publikacji Stanisława Palki *Opisywanie pedagogiczne i edukacyjne*¹⁰ czytamy, iż współczesne opisywanie między pedagogiką (naukami pedagogicznymi) a edukacją może obejmować:

- wyjaśnienia terminologiczne,
- opisywanie w pedagogice – wychowanie, kształcenie, samokształtowanie,
- opisywanie pedagogiczne na polu edukacji i opisywanie edukacji dla edukacji (idei i marzeń edukacyjnych; polityk oświatowych; edukacji a uwarunkowań etnicznych, społecznych, wyznaniowych; postaci nauczyciela; roli rodziny; osiągnięć uczennic i uczniów; powiązań edukacji z innymi dziedzinami działań poznawczych).

Na osobny rozdział zasłużyło opisywanie w literaturze w nachyleniu wychowawczym i kształcącym, gdzie znalazły się takie aspekty jak: historia, przemijanie i trwanie kultur (chłopskiej, ludowej), narodziny, macierzyństwo, potoczność, tymczasowość, mityczna codzienność i przemijanie.

Ten sam Autor jest także od 30 lat znaną postacią prowadzącą debaty edukacyjne podczas Tatrzańskich Sympozjów Naukowych „Edukacja jutra”. W 2024 r. tak podsumował współczesne teksty i dyskusje o pedagogice i edukacji, jakie odbywają się pod Tatrami:

Debaty edukacyjne dotyczyły [...] (dotyczyć powinny):

- faktów i zjawisk wychowawczych i dydaktycznych pozytywnych m.in. tolerancji, akceptacji „inności”, wspomagania, współdziałania, myślenia krytycznego, myślenia twórczego, zdrowia fizycznego, zdrowia psychicznego;
- faktów i zjawisk wychowawczych negatywnych m.in. depresji dzieci, młodzieży, nauczycielek i nauczycieli, agresji, cyberprzemocy, przemocy rówieśniczej, samotności, prób samobójczych, samobójstw, uzależnień¹¹.

¹⁰ S. Palka, *Opisywanie pedagogiczne i edukacyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2024, s. 7–8.

¹¹ *Idem*, 30 lat debat edukacyjnych na seminariach i sympozjach tatrzańskich, [w:] *Edukacja jutra. Analiza zjawisk i procesów edukacji – z myślą o przyszłości*, red. D. Morańska, P. Oleśniewicz, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2024, s. 15.

Debata, jak twierdzi Palka, powinny dotyczyć zarówno zachowania, jak i podnoszenia poziomu zjawisk pozytywnych i obniżenia poziomu lub niwelowania zjawisk negatywnych.

Numer specjalny czasopisma „Państwo i Społeczeństwo”, który miałam przyjemność współredagować w części poświęconej pedagogice, dotyczy przede wszystkim pozytywnych współczesnych zjawisk pedagogicznych w odniesieniu do dzieci, nauczycieli i seniorów.

Krystyna Grzesiak jako cel artykułu wskazała ukazanie znaczenia edukacji międzykulturowej we współczesnej szkole, ale odniosła się także do kompetencji międzykulturowych nauczycieli. Przypomniała, że edukacja międzykulturowa wspiera indywidualne podejście do uczniów, uczy szacunku do innych kultur i religii, pomaga walczyć ze stereotypami i uprzedzeniami. Autorka pokazała także, w jaki sposób następuje przejście od postaw etnocentrycznych uczniów do etnorelatywizmu. W artykule wybrzmiewa istotna rola kompetencji nauczycielskich w tej kwestii, ich otwartości, refleksyjności i kreatywności wobec osób reprezentujących inną narodowość, kulturę czy wiarę. Atutem artykułu jest odwołanie się do współczesnych licznych opracowań opisujących tę kwestię oraz wskazanie na dobre praktyki w tym zakresie.

W kolejnym artykule Agnieszka Misiuk zaprezentowała pozytywne wyniki badań studentów pedagogiki – kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna na temat zajęć, jakie odbyli w trakcie trwania studiów z personalizacji procesu kształcenia z elementami tutoringu. Autorka przedstawiła porównanie danych z dwóch pomiarów – po pierwszym roku realizacji zajęć i po zakończeniu ich czteroletniego cyklu. Badania prowadzone były metodą ankiety i analizy treści wypowiedzi na pytania otwarte. Uzyskane dane Autorka skategoryzowała w odniesieniu do wpływu personalizacji kształcenia studentów w odniesieniu do ich wiedzy, umiejętności i postaw społecznych (a zwłaszcza do wiary we własne możliwości). Oceniano także zadowolenie z kontaktu z prowadzącymi zajęcia tutorami. Badania Misiuk potwierdzają pozytywne wnioski innych badaczy tego zjawiska, co czytelnik może odnaleźć w artykule w analizie porównawczej badań na temat tutoringu.

Monika Bachowska w artykule *Lusławicka Orkiestra Talentów – edukacja wyjątkowa* zaprezentowała działalność Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Lusławicach w odniesieniu do ogólnopolskiego programu edukacyjnego Lusławickiej Orkiestry Talentów przeznaczonego dla dzieci uzdolnionych muzycznie. W artykule omówiono: rolę wpływu rodziny i najbliższego środowiska na rozwój dziecka uzdolnionego muzycznie, przypomniano ważną w tego rodzaju edukacji rolę relacji mistrz–uczeń oraz przedstawiono wyniki badań, jakie Autorka przeprowadziła wśród uczestników

programu. Artykuł opisuje zatem interesującą, godną polecenia dobrą praktykę pracy z dzieckiem uzdolnionym muzycznie.

We współczesnej pedagogice rośnie rola andragogiki oraz edukacji i profilaktyki wśród grupy seniorów. Tej problematyce poświęcił swój artykuł Andrzej Rokicki. Tekst dotyczy jednego z ważniejszych rodzajów aktywności seniorów – aktywności fizycznej. Autor zaprezentował wyniki badań prowadzonych wśród 460 seniorów z Małopolski, ukazał bariery, jakie wymieniają oni w kwestii aktywności fizycznej, ale także motywacje i korzyści, jakie płyną z różnego rodzaju takiej aktywności. Autor podkreślił, że aktywne starzenie się wzmacnia poczucie przynależności i samodzielności seniorów, co z kolei wzmacnia ich zdrowie zarówno fizyczne, jak i psychiczne, a w konsekwencji przeciwdziała ich marginalizacji i izolacji. Badania Rokickiego można z powodzeniem wykorzystać w planach polityki lokalnej i senioralnej.

Na zakończenie części pedagogicznej Danuta Skulicz w artykule recenzyjnym dotyczącym monografii *Kształtowanie umiejętności życiowych uczniów klas początkowych w toku innowacyjnych warsztatów plastycznych Nauka – Sztuka – Edukacja na przykładzie badań eksperymentalnych* omówiła tematykę kształtowania umiejętności życiowych dzieci będących ważnym komponentem kompetencji społecznych. Autorka zaprezentowała zagadnienia dotyczące działań w zakresie międzynarodowego projektu edukacyjnego „Nauka – Sztuka – Edukacja”, a w konsekwencji podjęcia się przez jego twórców zaprojektowania innowacyjnego programu kształtowania umiejętności życiowych dla dzieci w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej, opartego na podstawie programowej w odniesieniu do treści plastycznych tego etapu edukacji. Autorka omówiła wyniki opracowanego i zrealizowanego przez Joannę Aksman longitudinalnego projektu badawczego (eksperymentu pedagogicznego), którego wyniki wskazują na zasadność stosowania modelu NSE w zakresie kształtowania umiejętności życiowych małych dzieci, służącego profilaktyce zdrowia psychicznego rozwijającego się człowieka. Omawiane umiejętności to m.in. umiejętności interpersonalne, umiejętności do budowania samoświadomości, w tym samoocena i pozytywne myślenie, umiejętności podejmowania decyzji, w tym twórcze i krytyczne myślenie i skuteczność działania, a także umiejętność radzenia sobie z sytuacjami trudnymi i kierowanie stresem u dzieci.

Dziękujemy Autorom nadesłanych artykułów za refleksję pedagogiczną i poszukiwanie treści do opisów współczesnych aspektów pedagogiki i edukacji. Dziękujemy także Recenzentom za ich pracę nad podnoszeniem jakości tekstów zaprezentowanych w numerze.

Mamy nadzieję, że przedstawione artykuły zachęcą Czytelników do przemysłów, dyskusji, polemik, a być może także do dalszych badań nad przedstawionymi wybranymi aspektami współczesnej pedagogiki.

Bibliografia

- Badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce. Raport z badania*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2023.
- Grogan S., *Body image. Understanding body dissatisfaction in men, women, and children*, 2nd ed., Routledge, London–New York 2008.
- Palka S., *30 lat debat edukacyjnych na seminariach i sympozjach tatrzańskich*, [w:] *Edukacja jutra. Analiza zjawisk i procesów edukacji – z myślą o przyszłości*, red. D. Morańska, P. Oleśniewicz, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2024, s. 13–15.
- Palka S., *Opisywanie pedagogiczne i edukacyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2024.
- Samotne ciało. Doświadczenie cielesności przez dzieci i ich rodziców*, red. K. Schier, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021.
- Schier K., *Piękne brzydactwo. Psychologiczna problematyka obrazu ciała i jego zaburzeń*, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Schier K., *Samotne ciało. Doświadczenie cielesności przez dzieci i młodzież*, [w:] *Samotne ciało. Doświadczenie cielesności przez dzieci i ich rodziców*, red. K. Schier, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021, s. 182–209.
- Schier K., *Wprowadzenie*, [w:] *Samotne ciało. Doświadczenie cielesności przez dzieci i ich rodziców*, red. K. Schier, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2021, s. 11–16.
- Tomaszek K., Muchacka-Cymerman A., *Wypalenie szkolne u adolescentów. Raport z badań polsko-amerykańskich*, Petrus, Kraków 2020.
- Współczesne problemy pedagogiki. W kierunku integracji teorii z praktyką*, red. S.M. Kwiatkowski, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej–Komitet Nauk Pedagogicznych PAN Warszawa 2021.
- Zapisane w ciele: związek ciało-psychika u dzieci i ich rodziców*, red. K. Schier, Wydawnictwo Emu, Warszawa 2009.

